

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME’NİN (TCDB) ÖNEMİ: TÜRKİYE VE ÇEŞİTLİ ÜLKE UYGULAMALARI*

Gonca GÜNGÖR**

Kadriye İZGİ ŞAHPAZ***

ÖZET

Değişen devlet anlayışları, milli gelir ve refah artışları, beşeri kalkınmaya verilen önem, yazılı ve görsel medyanın etki gücü, sivil toplum kuruluşlarının genişleyen faaliyetleri gibi etkenler kadın-erkek arasındaki eşitsizliklerin gün yüzüne çıkmasına ve bu eşitsizlikleri azaltacak çözüm yollarının aranmasına imkan vermiştir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme de kadın ve erkeğin önceliklerinin belirlenmesini ve aralarındaki eşitsizliğin azaltılmasını amaçlayan alternatif çözüm yollarından biri olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi tanıtılmış ve sistemin amacına değinilmiştir. Daha sonra Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde bu sistemin uygulanmasına yönelik geliştirilen politikalar araştırılmıştır. Çalışmanın amacı ise kadın-erkek eşitsizliklerinin azaltılmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin gerekliliği ve işlevselliğinin ne düzeyde olduğunun ortaya konulmasıdır. Sonuç olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarının ülkeler bazında farklılık arz ettiği anlaşılmıştır. Türkiye’de de 2012 yılında genel bütçe içinde Kadın Statü Genel Müdürlüğü’ ne ayrılan tutar 6.383.000 lira iken, 2013 yılı bütçe tahminine göre bu tutar 7.006.000 lira olarak belirlenmiştir. Söz konusu miktarda reel olarak % 10 dolaylarında artış olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’ nin bu konuda geriden geldiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Kadın, Cinsiyet Eşitsizliği*

“Kadın, Kriz ve Kritik” isimli konferansta sunulan özet bildirinin genişletilmiş tam metin halidir.

** Arş.Gör. Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü.

*** Arş.Gör. Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü.

IMPORTANCE OF BUDGETING SENSITIVE TO GENDER MAINSTREAMING: APPLICATIONS IN TURKEY AND VARIOUS COUNTRIES

ABSTRACT

Effects such as changing state understandings, national income, increase in welfare, importance given to human development, effect power of visual and printed media and emerging activities of non-governmental organizations caused the inequalities between men and women to arise and the solution methods for decreasing those inequalities to be searched. Budgeting sensitive to gender mainstreaming is considered to be one of the alternative solution methods aiming to determine the priorities of men and women and decrease the inequality between them.

In this study, first of all, budgeting system sensitive to gender mainstreaming was introduced and the purpose of the system was emphasized. After that, policies developed for the application of this system in Turkey and all around the world were researched. The purpose of the study is to emphasize the necessity and functionality of budgeting system sensitive to gender mainstreaming in decreasing the inequalities between men and women. As a result it was understood that budgeting applications sensitive to gender mainstreaming varies from country to country. While the budget spared for Women Status General Directorate within the general budget of Turkey in 2012 was 6.383.000 TL, this amount is determined as 7.006.000 TL according to year 2013 budget estimation. Although a real increase of 10% occurred in the mentioned amount, it was concluded that Turkey is beyond developed countries regarding this subject.

Key words: Budgeting Approach Sensitive to Gender Mainstreaming, Woman, Budget Process, Gender Budget

1. Giriş

Toplumsal negatif ayrımcılık kavramı kadın açısından ele alındığında, kadının toplumsal yaşamdaki varlığını ihmal etmeye neden olan ve onun toplumla bütünleşmesini önleyen, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel kurum ve sistemlerin dışında kalması/tutulması süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar eğitim, sağlık, iş hayatı, sosyal güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan bu tür alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu durum kadınların bir yandan iş gücü piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşmakta zorluklar yaşamasına neden olurken, diğer taraftan da toplumsal ve çevresel ortamlara girmesine ve sağlıklı iletişim kurmasına engel olmaktadır (Çakır, 2008:26).

Son çeyrek yüzyılda yapılan çalışmalarda kız çocuklarının ve kadınların yaşamlarında önemli değişikliklerin olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmalara göre, her zamankinden daha fazla kız çocuğu ve kadın okuma yazma bilmekte, gelişmekte olan ülkelerin üçte birinde ise erkek çocuğundan daha fazla kız çocuğu okula gitmekte ve küresel işgücünün yüzde kırkıdan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Fakat ilerleme kaydedilen alanların aksine, toplumsal cinsiyet eşitliğinin diğer birçok boyutunda bu ilerlemenin gelişmiş ülkelerde dahi sınırlı kaldığı ve değişimin yoksul, taşralarda yaşayan, engelli veya azınlık gruplarına mensup kız çocukları ve kadınları için çok yavaş gerçekleştiği ya da hiç gerçekleşmediği görülmektedir (Dünya Kalkınma Raporu, 2012:15).

Kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığının yüksek düzeyde olduğu günümüzde çözüm yollarından biri olarak görülen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin ele alındığı bu çalışmada, öncelikle bu sistem hakkında bilgi verilerek, sistemin öneminden bahsedilmiş ve daha sonra çeşitli Dünya uygulamalarından örnekler ele alınmıştır. Ayrıca son kısımda cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin Türkiye’de ortaya çıkışı ile geline son duruma değinilerek tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda da çalışmanın amacı, kadının toplumdaki yerini güçlendirmede toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin gerekliliği ve işlevselliğinin ne düzeyde etkili olduğunun vurgulanması olarak belirlenmiştir.

2. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Kavramı ve Gelişimi

Devlet bütçesinin kadın ve kız çocukları üzerindeki etkisinin ayrıntılı analizini yapan ilk çalışma 1984 yılında Avustralya’da yayınlanmıştır. Bu çalışmayı 1989’ da WBG’nin (British Women’s Group) çalışması izlemiş ve 1993 yılında da Kanada’da WILPF (Women’s International League for Peace and Freedom) tarafından yapılan çalışma takip etmiştir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda 1995 yılında Güney Afrika’da ilk demokratik seçimden sonra yayınlanmış çalışma ise bu alanda atılan önemli bir adım olarak kabul görmektedir. Günümüzde ise dünya çapında 40’tan fazla ülkede çeşitli yöntemlerle araştırmalar yayınlanmaktadır (Budlender ve diğ., 1998:3).

Günümüze kadar toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda sürdürülen mücadeleler sonucunda özellikle eğitim, sağlık, hukuk gibi geleneksel politika alanlarında belli bir duyarlılık oluşmuşsa da toplumsal cinsiyet bakış açısını istihdam, yetki ve karar alma süreçlerine katılım, araştırma, bütçe ve mali politikalar gibi alanlara yerleştirme konusunda istenilen duyarlılığın henüz oluşmadığı görülmektedir (KSGM, 2008:13).

Toplumsal cinsiyet, kadın veya erkek olmakla ilişkilendirilen sosyal, davranışsal ve kültürel özellikler, beklentiler ve normları kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise, bu unsurların kadın ve erkeğin birbirleriyle olan ilişkisini nasıl belirlediğini ve bunun sonucunda bu iki cinsiyet arasında doğan güç farklarını ifade etmektedir (Dünya Kalkınma Raporu, 2012:4).

Günümüzde bu iki cinsiyet arasındaki güç farklılıklarını incelediğimizde kız ve kadınların yüksek görelî ölüm oranlarında kendini gösteren sağlık hizmetlerine ulaşmada yaşanan engeller bu konuda karşılaşılan ciddi sorunlardan birisidir¹⁵⁴. Ayrıca ekonomik faaliyetlerdeki ayrımcılık, kadınlar ve erkeklerin ücretleri arasındaki farklar, ev işi ve bakım sorumluluklarında kadın erkek arasındaki farklılıklar, mülk edinmedeki farklılıklar ve hem özel hem de kamusal alanda kadının işlevliliği önündeki kısıtları da içeren çeşitli cinsiyet eşitsizlikleri günümüzde çözülmeyi bekleyen küresel sorunlardır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi de bu sorunları çözebilmek adına dünya çapında önerilen ve üzerinde uzun zamandır tartışılan bir yöntemdir.

Cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadınlar için ayrı bir bütçenin oluşturulması anlamına gelmemektedir. Ayrıca cinsiyete duyarlı bütçeleme cinsiyetle ilgili konuların doğrudan bütçede yer almasını ve daha az vergi alınarak daha fazla kamu harcaması yapılmasını da ifade etmemektedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme, bütçenin kadın ve erkek üzerindeki etkisini cinsel perspektiften bakılarak planlanmasını ve analiz edilmesini içermekte ve bu bakış açısına göre vergilendirmenin tekrardan yapılandırılması ve harcamaların kadın ve erkekler açısından önceliklerinin yeniden saptanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (European Women's Looby, 2004:7).

Günümüze kadar çok çeşitli bütçe sistemleri; Geleneksel Bütçe, Performans Bütçe, Program Bütçe, Planlama Programlama Bütçeleme Sistemi, Fonksiyonel Bütçeleme, Sıfır Esaslı bütçeleme, Hedef Esaslı Bütçeleme isimleriyle farklı zamanlarda farklı ülkelerde uygulanmıştır. Daha önceki bütçe sistemlerinde olduğu gibi, cinsiyete duyarlı bütçe olarak ifade edilen sistem de bir çeşit yeni bütçe reformu olarak ifade edilmektedir. Benzer bütçe sistemlerinde olduğu gibi uzun bir süredir cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin de gelişen dünyanın gereklilikleri nedeniyle bütçe sistemleri içindeki yeri tartışılmaktadır (Meriç, 2007:59).

Bütçeler iktisadi, siyasi, toplumsal öncelikleri ve tercihleri yansıtmaktadır. Kamu hizmetlerine ilişkin harcama ve gelirlerin bileşimi ise toplumdaki kaynak dağılımını hem belirlemekte, hem de toplumdaki kaynak dağılımı tarafından belirlenmektedir. Bu etkileşimin ana çerçevesini ise benimsenen makro iktisadi politikalar (istihdam, büyüme, enflasyon, cari açık vb) çizmektedir. Genelde, izlenen makroekonomik politikaların, özelde ise sunulan kamu hizmetlerinin toplumdaki sonuçlarının cinsiyet boyutu söz konusudur. Kadınların ile erkeklerin ihtiyaçları, tercihleri, öncelikleri farklıdır. Ancak bu farklılıklar politika tasarımı ve uygulamasında gözönüne alınmamaktadır (Şenesen, 2008:1).

Yapılan çalışmalarda bütçe programlarının sayısal olarak erkek ve kadınlara yönelik eşit miktardaki bir harcama şeklinde yapılmadığı görülmektedir. Aslında cinsiyet bütçesine kadınlar için ayrı düzenlenmiş bir bütçe olarak bakmamak gerekmektedir. Esas olarak cinsiyetin amaç olarak alındığı bir bütçe ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bütçenin meydana getirilmesindeki amacın, kamu gelir ve harcama analizlerinin cinsiyet perspektifinde ele alınmasını sağlamak, erkek, kadın ve çocuklarının üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını belirlemek olduğu ifade edilmektedir. Cinsiyet bütçesinde en önemli konuların, cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek için oluşturulacak mali önlemlerin ne derece etkili olacağı ve bu önlemlerin

¹⁵⁴ Bu konuda bkz: WHO (World Health Organization) (2005), "WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women: Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women's Responses." WHO, Geneva http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/en/, (Erişim Tarihi. 04.10.2012) ve Anderson, Siwan, ve Debraj Ray (2010), "Missing Women: Age and Disease." Review of Economic Studies, 77 (4): 1262-300, <http://www.econ.nyu.edu/user/debraj/Papers/AndersonRay.pdf>, (Erişim Tarihi. 04.10.2012).

cinsiyet eşitsizliğini azaltıp azaltmayacağı ya da artırıp artırmayacağı veya hiçbir etki oluşturup oluşturmayacağı etrafında toplandığı görülmektedir (Meriç, 2007:59).

Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine ulaşılabilmesi için kadınlar ve erkekler açısından varılan sonuçların eşit olması gerekmektedir. Bu durum, kadınların ve erkeklerin aynı politikalardan eşit şekilde yarar görebilmeleri için birbirlerinden farklı olabilecek ihtiyaçların, tercihlerin ve hakların dikkate alınması gerektiğini akla getirmektedir. Kamu finans ve politikalarının toplumsal cinsiyetle ilişkili yönlerini belirginleştiren Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı, bilinçlendirme, toplumsal cinsiyetle ilgili konuların anlaşılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki çabaların daha iyi sonuç vermesi için siyasi karar zemininin hazır edilmesi açısından temel bir strateji niteliğindedir (Klatzer, 2012:12).

Cinsiyete duyarlı bütçeleme, kamu gelir ve harcamalarını cinsiyet perspektifinde ele almakta, bütçe kaynaklarının kadın ve erkeklerle arasındaki dağılımını karşılaştırmaktadır. Bu süreçte esas amaç bütçelemede kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır (European Women's Lobby, 2004:7). Fakat cinsiyete duyarlı bütçeleme sadece kadın odaklı olmamakla birlikte dünya genelinde aşağıda yer alan sebeplerden dolayı kadın üzerinde odaklanmaktadır (India Ministries and Department, 2007:7):

- Dünyada okuma yazma bilmeyen insanların yaklaşık üçte ikisinin kadınlardan oluşması;
- Gelişmekte olan ülkelerde doğum esnasında anne ölüm oranlarının yüksek olması;
- Hem kamu hem özel sektörde özellikle üst düzey yönetimlerde kadınların karar alma sürecine katılımlarının yetersiz olması;
- Kadınların iş hayatında erkeklere oranla daha düşük ücretli, daha düşük statüde ve kayıt dışı çalıştırılması sonucu erkeklerden daha zor şartlarda çalışıyor olmaları;
- Kadınların çocuk yetiştirmek ve beslemek, ailenin diğer fertleriyle ilgilenmek gibi ücretsiz işlerin çoğunu yapıyor olmaları

3. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçenin Amacı ve Önemi

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikaların, politika belirleme faaliyetinin özünü oluşturan bütçeleme ve planlama alanlarının merkezine taşınmasını amaçlayan bir stratejidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçede, gerek yetişkin kadınların ve kız çocuklarının gerekse yetişkin erkeklerin ve erkek çocuklarının gereksinimlerinin ve haklarının eşit şekilde dikkate alınması temin edilmelidir. Konuya kadınlar ve erkekler şeklinde bakmak yeterli değildir; önemli olan daha derinlemesine bir bakışla yaş, sınıf, etnik kimlik, mekan vs. açılardan farklı toplumsal konumlarda bulunan kadınların ve erkeklerin gereksinimleri ile haklarının politika yapma sürecinde yeterli ölçüde ele alınmasını temin edebilmektir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet politikalarının bütçelerden ve bütçeleme süreçlerinden yararlanabilmesi, söz konusu politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğine etkili biçimde destek olabilmesi açısından önem kazanmaktadır (Klatzer, 2012:9).

Çalışmalar göstermektedir ki cinsiyet eşitliğine dayalı olarak ortaya çıkan ekonomik kazançların, üretim ve verimlilik artışı şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Kadınların ekonomik açıdan güçlenmesinin tüm ülkelere artan verimlilik, daha az stres ve daha iyi sağlık olarak yansıtacağı belirtilmektedir (Meriç, 2007:60). Buna göre Türkiye’de kadına ait istatistikleri incelediğimizde karşılaştığımız bazı sonuçlar şöyledir (TUİK, 2011:9-30, KSGM, 2011: 26):

7. 2011 yılında çalışan kadınların yaklaşık üçte biri ücretsiz aile işçisidir. Ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınların oranı %51,6 iken kendi hesabına çalışan kadınların oranı %

11,7'dir. Aynı dönemde ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan erkeklerin oranı %65,8, kendi hesabına çalışan erkeklerin oranı %22,6'dır. Ayrıca köyden kente göçü yoğun olarak yaşayan ülkemizde, köyde işgücü içinde görülen kadın kente geldiğinde yeterli eğitim ve mesleki bilgi-beceriye sahip olmaması nedeniyle kent işgücü piyasasına girememekte, işgücü dışında kalarak genellikle ev kadını olmaktadır. Türkiye'de işgücüne katılmayan 100 kadından 62'si işgücüne katılmama nedeni olarak "ev kadını" olmalarını göstermektedir. Bu olgu hem kırdan hem de kentte kadının işgücüne katılımını azaltmaktadır. Gelir azlığı nedeniyle çalışmak zorunda olan kadın, sosyal güvencesiz düşük statülü-gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

8. Türkiye'de kadının eğitim düzeyi ile karşılaştığı şiddet arasındaki veriler incelendiğinde yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birinin yaşanmasına ilişkin oranlar kadının eğitim düzeyinin artması ile azaldığını göstermektedir. Eğitimi olmayan veya ilköğretimi bitirmemiş kadınların %55,7'si yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birini yaşamaktadır. Yakın dönem dikkate alındığında da hiç eğitimi olmayan kadınların %17,4'ü ve lise ve üzeri eğitimi olan kadınların yüzde 10'u fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birini yaşamaktadır. Ayrıca eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığı görülmüştür. 2009 yılında okuryazar olmayan veya bir okul bitirmeyen kadınlarda yoksulluk oranı %29,5, erkeklerde %30,3 iken, fakülte ve üstü mezuniyete sahip kadınlarda bu oran %0,4, erkeklerde %0,9'dur.

9. Siyasal yaşamda kadına ait verilere bakıldığında ise kadınlar siyasi alanda erkeklere göre çok daha az katılım göstermektedir. 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisindeki kadın milletvekili oranı %4,5 iken 2011 yılında kadın milletvekili oranı %14,2'ye yükselmiştir. 2011 yılında bakan sayısı 25 olup bunların sadece 1'i kadındır. Siyasal yaşama katılımında ilk adım olarak değerlendirilecek yerel yönetimlerde olan kadın sayısı da oldukça kısıtlı düzeydedir. Yerel düzeyde seçilen kadınların oranında 1999 yılından bu yana kayda değer bir artış olmamıştır.

Kadının toplumdaki yerini incelediğimiz çeşitli alanlardaki verileri de dikkate alarak ülkemizde kadınların durumunun iyileştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesini amaçlayan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Erkan vd, 2012:91, Genç, 2011:125):

Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme;

3. Ekonomik karar alma mekanizmalarına ve bütçe işlemlerine kadınların daha fazla katılımını sağlar ve kadınları ekonomik olarak görünür kılar,
4. Hükümetin bütçeye ilişkin kararlarında şeffaflığın ve etkinliğin sağlanması üzerinde durur ve hükümetin taahhütleri ile yürüttüğü politikaların gerçek etkileri arasındaki farkı ortaya koyar,
5. Ulusal ve yerel seviyedeki bütçelerin hazırlanmasının tüm safhalarında toplumsal cinsiyet bilincinin dahil edilmesi üzerine odaklanır,
6. Devlet harcaması ve gelirini cinsiyet perspektifinden gözlemler,
7. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve insani gelişimi sağlamak için kaynakların daha etkili kullanımını teşvik eder,
8. Karar vericilere, kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarını gösterirken yapılacak kamu harcamalarında da bir öncelik sıralaması yapılmasını sağlar.

4. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamasının Ülkeler Bazında Karşılaştırılması

İlk defa 1984 yılında Avustralya'da ortaya çıkan kadınlara yönelik uygulanan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulaması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkede hayata geçirilerek,

günümüzde 60'dan fazla ülkede uygulanmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulaması Avustralya, Fransa, Belçika, İskandinav Ülkeleri, İrlanda, Birleşik Krallık'ta ulusal düzeyde faaliyete geçmişken, İskoçya, İspanya ve İtalya'nın bazı kesimlerinde bölgesel düzeyde uygulamalar ön plana çıkmaktadır (Demir, 2011:143). Özellikle TCDB İskandinav Ülkelerinde daha başarılı uygulanmaktadır. 2004-2006 yıllarında İskandinav Bakanlık Meclisi, İskandinav ülkelerini kapsayacak bir proje geliştirilmiştir. Buna göre projenin amacı ise şöyledir (Schmitz,2006:1):

- Ekonomi politikalarında cinsiyet eşitliğini sağlamak için Ekonomi Bakanlığı ve konu ile ilgili diğer aktörler arasında işbirliği kurmak,
- İskandinav Ülkeleri arasında koordinasyon sağlamak,
- Ulusal hükümet bütçesinde cinsiyet eşitliği sağlamak için metot ve modeller kurmak,
- Ulusal hükümet bütçesi ve ulusal hükümet bütçesi ilerleme sürecinde bütünleyici cinsiyet perspektifli deneyimler sağlamaktır.

İskandinavya Ülkelerinde cinsiyet bütçeleme süreci bugün 4 alanda gelişmektedir. Bunlar (Schmitz, 2006:2):

1. Cinsiyet analizi, cinsiyete yönelik spesifik araçlar ve belirleyicilerin gelişmesine katkıda bulunacak politik alanlarda ilerleme sürecinin bir parçası olarak kabul etmek,
2. Kadınların ekonomik bağımsızlığı için daha yüksek önemli alanlarda cinsiyet eşitliğinin belirli odak noktası olmak,
3. Ekonomi politikası, ekonomik analiz ve tasarımlarda cinsiyet perspektifi kazandırmak,
4. Ekonomik modellerde, performans ölçümlerinde ve servet ölçümlerinde cinsiyet perspektifi yerleştirmektir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin ele alındığı çalışmanın bu kısmında ise çeşitli ülke uygulamalarına yer verilmektedir.

4.1. Avrupa Birliği'nde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Avrupa Kadın Lobisi tarafından *kamu bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına hizmet edip, etmediğini belirleyen, bu belirleme neticesinde eşitliğin tesisine hizmet etmiyorsa bu durumun değiştirilmesi için gerekli değişimleri sunan bir süreç* olarak tanımlanan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme süreci başta Avrupa Birliği olmak üzere çeşitli kuruluşlar ve ülkeler tarafından desteklenmektedir.

Avrupa Birliği'nde özellikle son yıllarda kadın-erkek eşitliği ve cinsiyet duyarlı bütçeleme konusundaki sorunların çözümü daha çok akademik platformda ele alınmaya başlanmıştır. Bu konuda Avrupa Birliği içerisinde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Avrupa Birliği'nin konuyla ilgili 4 farklı bakış açısı söz konusu olup, bunlar eşitlik, sorumluluk, şeffaflık ve etkinliktir. Böylece kadın istihdamının artırılması, kadınların kaynaklardan daha fazla ve daha iyi derecede faydalanması, kadının toplumdaki konumunun iyileştirilmesi sağlanmaktadır (Erkan ve diğ., 2012:96).

Avrupa Parlamentosu, 2003 yılında kabul ettiği bir dizi karar ile kamu politikalarının kadınlar ve erkekler üzerinde etkilerinin izlenmesi, kamu bütçelemesinin her aşamasında cinsiyetler arası eşitlik perspektifinin hakim olmasını, gelir ve harcamalarının cinsiyet eşitliğini sağlayacak biçimde yapılandırılmasını öngörmektedir (haklikadinplatformu.org). Ancak cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımına geçmeden bazı uygulamalar birlik içerisinde yapılmıştır. Bunlar Avrupa İstihdam stratejisi Araştırma Politikası, Avrupa Yapısal Fon Düzenlemeleri, Avrupa Ülkelerinde kadınların İstihdamında Faydacı Vergi Sistemlerinin Etkisi Üzerine Bir Çalışma, Komisyonunun

Cinsiyet Etkisine Dayalı Değerlendirme Araçları, Cinsiyete özgü istatistikler, Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri vb. dir (Meriç, 2007:59).

Avrupa Konseyi'nin cinsiyete dayalı bütçeleme sürecine ilişkin görüşleri ise şöyledir (Schmitz, 2006:2):

“ Cinsiyet bütçeleme, bütçeleme sürecindeki cinsiyete dayalı genel görüş için bir uygulamadır. Bu uygulamanın anlamı, cinsiyet temelli bütçeleme olup, bütçenin tüm sürecinde yer alan gelir ve harcamaların düzenlenmesinde cinsiyet eşitliğini sağlamak için cinsiyet perspektifini kapsamaktadır.”

Avrupa Birliği'nde toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme sistemleri iki ana alanda yürütülmektedir. Bunlardan birincisi; çalışanlara yapılan ödemelerdeki eşitliği izlemek için cinsiyet ödeme göstergeleri oluşturmak, ikincisi ise Avrupa Birliği Genel Ekonomi Politikası'nın ana hatlarına cinsiyet bütçesini yerleştirmektir (Erkan ve diğ, 2012:97).

4.2. Avustralya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Devlet bütçesi içerisinde cinsiyete duyarlı ilk uygulama 1984 yılında Avustralya'da Kadınların Bütçe Programı (Women's Budget Program) ile başlamış (Tüğen ve Özen, 2008:6) ve bu uygulama kamu idarelerinin harcamaları ve gelirlerinin kadın ve erkekler açısından sonuçlarını içeren standartlaştırılmış formatlarda veriler derlenerek hazırlanmıştır (Şahin, 2011:3).

Bu program ile devletin bütçe uygulamalarının kadınlar üzerine ne tür etkiler yapabileceğine dair fikir elde edilmek istenmiş ve 6 eyalet ile 2 özel bölgenin her birinde bu tür uygulamalar yürürlüğe konulmuştur (Erkan ve diğ, 2012:97). Ancak bu uygulama federal harcamalarını daha ayrıntılı hale getirmekten öteye geçememiş ve 1996 yılında uygulamasına son verilmiştir. 1997 yılından itibaren sadece Victoria, Kuzey Özerk Bölge, Tazmania ve Queensland eyaletlerinde kadına yönelik bütçe çalışmaları uygulanmış ancak sonraları bu uygulamalardan da vazgeçilmiştir (Küleççi ve Canbay, 2012:41). Genel olarak uygulamalar kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık, istihdamda eşitlik sağlama, karar mekanizmalarına daha yoğun katılım ve bütçelemede cinsiyet hassasiyetini kapsamaktadır.

4.3. Birleşik Krallık'ta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

İngiltere'de İngiltere Kadın Bütçe Grubu (Women Budget Group) önderliğinde kadına yönelik bütçe uygulamaları hayata geçirilerek, 1989 yılından itibaren toplumsal cinsiyet ve iktisat politikaları üzerine her yıl düzenli rapor yayınlamaktadır. Grup, bağımsız bir örgüt olup, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları çalışanlarından oluşmaktadır. İngiltere'de uygulanan faaliyetler daha çok vergi indirimleri ve transferleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni ise İngiltere'de vergi kredileri ve transferlerinin kamu harcamalarının üçte birini oluşturması ve toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren ana politik gündemlerinden birini teşkil etmesidir. Kadınların gelirlerinin erkelerin ortalama gelirlerinin yarısı düzeyinde kaldığı İngiltere'de kadınlar açısından bütçenin yeniden dağıtıcı işlevi kadın ve çocuklara dönük vergi indirim ve istisnaları ile sosyal transferler nedeniyle erkeklere göre daha büyük önem taşımaktadır (Şahin, 2001:3).

İngiltere'de Kadın Bütçe Komisyonu tarafından birçok aileye yarar sağlayacak Çalışan Ailelere Vergi Kredisi önermiştir. Bu vergi ile İş Vergi Kredisi ve Birleşik Çocuk Kredilerinin daha fazla etkili olması için yeniden yapılandırılması tavsiye edilmektedir (Elson, 2003:12). Grup tarafından yapılan bir analizde çalışan ailelere yönelik vergi indirimi uygulamasının yeniden düzenlenmesi gerekliliği önerilmiştir. Bu çerçevede istihdama vergi indirimi ve ilave edilmiş çocuk indirimi önerilmiştir. Ayrıca İngiltere'de Dr. Katherine Rake tarafından işsizliğin azaltılmasına yönelik New Deal programı analiz edilmiş ve sonuç olarak kamusal kaynakların sınırlı bir miktarının kadınlara ayrıldığı bulgusuna ulaşılmıştır (Tüğen ve Özen, 2008:6).

İngiltere’de işsizliğin azaltılmasına yönelik fonların sadece %8’nin evli olmayan kişilere verildiği ve bunun % 95’inin kadınlardan oluştuğu, %57’sinin ise gençlere verildiği ve bunun da %27’ sinin kadınlardan oluştuğu saptanmıştır (Tahaoğlu, 2011:1).

4.4. Fransa’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Fransa’ da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulaması 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Fransa’da hükümet hazırladığı bütçe tasarısına toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik kaynak dağılımı ile kadınların özgül ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kamu hizmetlerine tahsis edilmiş ödenekleri gösteren ve bu uygulamayla paralel bir belge eklemektedir.

Fransa’ da vuku bulan uygulamalar kadınlara özel kefalet fonu gibi kadınlara yönelik bütçe ödenekleri ve parlamenter ile kamu personeli cinsiyet ayrımcılığı hususunda bilgilendirmek amacıyla yapılan giderlerden oluşmaktadır. Örneğin, 2000 yılında toplam 260 milyon Euro’luk ulusal harcamanın 40 milyon Euro’luk kısmı bu tür harcamalardan oluşmaktadır (Erkan ve diğ., 2012:99). Ayrıca bütçeden kadın girişimciliği desteklenmekte ve her 100 özel firmanın 27’si kadın olmakta olup, Kadın Kefalet Fonuna 10 milyon Fransız Frangı kaynak aktarılmaktadır (Elson, 2003:12).

4.5. Ruanda’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Ruanda’da 1999 yılında Cinsiyet ve Kadın Gelişimi Bakanlığı kurulmuş ve ülkede Vizyon 2020 çalışması kapsamında orta vadeli harcama yapısı, cinsiyete yönelik ulusal eylem planı ve yerleşme çalışmaları toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi ile duyarlı hale getirilmiştir. Ayrıca Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Fonu’ndan bu uygulamaya maddi kaynak aktarılmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme girişimi, Maliye ve Cinsiyet Bakanlıkları’nca desteklenmektedir (Küleççi ve Canbay, 2012:42).

2002 yılında da çeşitli kurumlardaki Maliye Bakanlığına bağlı çalışan personel eğitim harcamalarına alınarak, kendilerine çalıştıkları bakanlıkların bütçelerinde cinsiyete göre bir yapılanmayı nasıl gerçekleştirecekleri konusunda eğitim verilmiş ve ülkede cinsiyete duyarlı bütçelemenin orta vadeli harcama yapısı ile uyumlu olması zorunluluğu getirilmiştir (Tügen ve Özen, 2008:7).

4.6. Güney Afrika’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı Güney Afrika’da 1997 yılında başlamış olup, birçok kamu idaresinin katılımıyla cinsiyete duyarlı harcama ile ilgili hedefler yanında, bu alana ayrılacak gelirlerin toplanması konusunun önemli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca gerekli istatistiki veriler derlenmiştir (Meriç, 2007:65). Güney Afrika’da kamudaki istihdam ve vergi analizleri yapılarak, bütçenin toplumsal cinsiyete ilişkin 26 farklı program ile mahalli idarelerin faaliyet alanları ve gelirleri ile sağlık hizmetlerinin sunumuna yönelik harcamaların analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları her yıl yayınlanarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışının kurumsallaşması sağlanmıştır (Tahaoğlu, 2011:2).

4.7. Sri Lanka’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Sri Lanka’da cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin uygulanması için öncelikle 5 ayrı pilot bakanlık seçilerek, kamu harcamalarının etkisi incelenmiş ve kadın erkek eşitsizliğini azaltmaya yönelik olarak eğitim, tarım ve endüstri sektörleri üzerinde durularak bir rapor hazırlanmıştır (Küleççi ve Canbay, 2012:42). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin uygulanması sonucunda ise hedeflenen stratejiler şöyledir (Meriç, 2007:65):

1. Elde edilecek veriler ile ilgili analitik malzemeleri ve kaynakları, cinsiyetler arasındaki gelir ve harcamaların dağılımındaki değişiklikleri doğrulamak için geliştirmek,

2. Sosyal grupların desteklerini sağlamaktır.

4.8. Filipinler’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması ülkede 1996 yılında başlamış olup, kamu bütçesinin %5’ini cinsiyet ile ilgili süreçte planların hazırlanmasında, yürütülmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılmasını öngörmektedir. Ayrıca son birkaç yıl içinde Filipinler cinsiyet ve gelişim bütçesi yerel konseyler tarafından da geliştirilmektedir (India Ministries and Departman, 2007:18). Kadının toplumsal yaşamda gücünün artırılması için gerek hükümet gerekse sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı bütçe oluşturma sürecinin odak noktası haline getirilmek istenmektedir (Erkan ve diğ, 2012:100).

4.9. İsveç’te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

İsveç’te 1994 yılında uygulanmaya başlanılan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı, toplumsal cinsiyete duyarlı amaçlar ve hedefler arasında oluşturulmaktadır. Ayrıca Maliye Bakanlığı her yıl ekonomik kaynakların kadın-erkek arasındaki dağılımı hakkında bir rapor hazırlamakta ve bütçenin yasa teklifinde ekte parlamentoya sunulmaktadır (Tahaoğlu, 2011:1). İsveç’te cinsiyet eşitlik politikalarının odak noktası kadın ve erkeklerin yaşamın her alanında bazı hakları, sorumlulukları ve fırsatları elde etmesini sağlayacak sosyal ortam sağlamaktır. Bu konuda da cinsiyet eşitliği programları oluşturulmuş ve Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı tarafından desteklenen cinsiyet eşitliği birimi kurulmuştur (Schmitz, 2006:1).

Gothenburg’da bir bölgede kadın sivil toplum kuruluşlarına verilen belediye desteğinin analizi yapılmış ve kadın konusunda faaliyet gösteren derneklere, belediye bütçesinin destekleme kaleminde yer alan kaynakların sadece 1/5’inin ayrıldığı ve bu oranın düşük olduğu sonucuna varılmıştır (Şenol ve diğ, 2010:7).

4.10. Hindistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Hindistan’da cinsiyete yönelik bütçeleme uygulamalarına yönelik çalışmalar 2000-2001 döneminde başlamış ve şu an 22 eyalette devam etmektedir. Hindistan’da cinsiyet bütçelerini geliştirmek için kadınlara yönelik olarak makro ekonomik konular açıklanmaya çalışılmakta ve kadınların borsa vb. alanlarda bilgilendirmeleri sağlanmaktadır. Böylece Hindistan’daki işgücü potansiyelinden faydalanarak insani gelişimini ve böylece makro ekonomik büyümesini de arttıracığı düşünülmektedir (Meriç, 2007:65).Hindistan hükümeti tarafından hazırlanan 11. Plana göre cinsiyet bütçesi üzerinde çalışacak Kadın Güçlendirme Çalışma Gurubuna bağlı bir alt komisyon kurulması öngörülmüş, komisyon bütçeleme üzerinde çeşitli sektörel bakanlıklara tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca hazırlanan raporların %100’ ü kızlara ve kadınlara yönelik olup, toplam fonların % 30’ una tekabül etmektedir (India Ministries and Departman, 2007:13).

4.11. İskoçya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

İskoçya’da yeni hükümetin göreve başlaması ile birlikte bütçeleme sürecinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Böylece kadın gurupları ülke içinde bazı avantajlar kazanmıştır. Ülkede kadınların yeni yönetimle birlikte daha çok söz hakkı olmuş, ayrıca eşit fırsatlar hukuku oluşturularak bütçe üzerinde eşitlikçi bir yapının oluşmasını sağlamıştır (India Ministries and Departman, 2007:22).İskoçya’da Kadın Bütçe Gurubu kurulmuş ve temel amacı İskoçya kamu politikası sürecine cinsiyet etki analizleri sağlayarak katkı sunmak ve eşitlikçi yönde değiştirmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca ülkede 2006 yılında ‘Eşitlik Kanunu’ kabul edilmiş ve tüm kamu idarelerine kendi hizmet/görev alanlarında kadın ve erkekler arasında fırsat eşitliğinin ilerletilmesi, hukuksuz ayrımcılık ve muhtemel olumsuz etkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik sorumluluk yüklenmiştir. Ayrıca İskoç Kadın Bütçe Gurubunun çalışmalarına göre kadınların erkeklerden farklı ihtiyaçlarının ve kaynaklara erişimdeki farklı olanaklarının, çalışma hayatına

ve konut, ulaşım, eğitim ve meslek edindirme eğitimi gibi kamu hizmetlerine erişimlerini nasıl etkilediğine işaret etmiştir.

4.12. İsviçre' de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

İsviçre, diğer Avrupa ülkeleri içerisinde cinsiyet bütçesini en başarılı uygulayan ülkedir. Yapılan analizler sonucu hükümet fonları ile ilgili aşağıdaki noktalara vurgu yapılmıştır (Budlender, 2012: 25):

- Kamu sektöründeki kadın ve erkek çalışanlara etkisi,
- Eyalet hizmetlerinden yararlanan kadın ve erkeklere etkisi,
- Hiç gelir elde etmeyen kadınlara etkisidir.

Sonuç olarak hükümet harcamalarının daha çok işsiz kadınlara ve korumaya muhtaç çocuklara, yaşlı ve hasta vatandaşlara yönelik olması planlanmıştır.

4.13. Diğer Ülkelerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Yukarıda bahsedilen ülkelerden farklı olarak başka ülkelerde de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi uygulanmaktadır. Bu ülkelerdeki uygulamalar ise şöyledir:

• **Uganda**'da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme aşamasında kadın parlamenterler önemli rol oynamakta ve ulusal ve hatta yerel yönetim bütçeleri de geliştirilerek, TCDB inisiyatiflerine yönelik yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca çalışmalar Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası tarafından desteklenmektedir (Şahin, 2011:2),

1. **Fas**'da ise hazırlanan rapor ile özellikle toplumsal cinsiyet analizleri güç olan su, enerji, ulaşım ve konut gibi alt yapı hizmetlerinin değerlendirilmesi için önemli katkı sağlamıştır. (Şahin, 2011:2).

2. **Belçika**'da Belçika Kadın Bütçe Komisyonu tarafından hazırlanan proje hazırlanmış ve eşit fırsatlar elde etmek için federal bakanlık tarafından uygulamaya konulmuştur. Projenin amacı cinsiyet bütçesi için çeşitli bilimsel yöntem araçları kullanarak cinsiyet eşitliği sağlamaktır (Elson, 2003:16).

3. **Amerika Birleşik Devletleri**'nde cinsiyete yönelik ayrımcılığın giderilmesi için cinsiyete duyarlı bütçe uygulaması, istihdam çalışmaları, bütçe bölüştürme, doğrudan ve dolaylı hizmetlerin sunuşu üzerinde durulmuştur. Hükümet Çalışma Departmanı tarafından cinsiyet eşitliğine yönelik çeşitli analizler yapılmış, kadınların çalışma hayatına katılımı ve uygulamaları incelenmiştir (Budlender, 2012: 31).

4. **Meksika**'da Foro isminde bir kadın organizasyonu kurulmuş ve kadınlara yönelik devlet harcamalarının azalmakta olduğunu, kamu maliyesinde kadınların haklarına daha fazla önem verilmesine karar verilmiştir. Komite, kadının yoksullaşmasının önlenmesi ve bütçenin %50'sinin kadınlara aktarılmasını amaçlamıştır (Şahin, 2011:2).

5. **Hollanda**'da 1985 yılında itibaren TCDB sistemine ağırlık verilmekte ve hem yerel hem de ulusal düzeyde kadın sorunlarının çözümüne yönelik bütçe politikaları üzerinde durulmaktadır. 2003 yılında itibaren ise Sosyal İlişkiler Bakanlığı tarafından TCDB yaklaşımıyla ilgili hesap verilebilirlik, şeffaflık ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde raporlar hazırlanmaktadır (Erkan ve diğ, 2012:101).

6. **İrlanda**'da cinsiyet bütçesi için 51 milyon Euro aktarılmış, bu miktar da Avrupa Birliği Yapısal Fonları toplamının %7'sine tekabül etmektedir (Elson, 2003:17).

7. **Bangladeş**'te 2003 yılından itibaren cinsiyete dayalı bütçe çalışmaları yapılmakta olup, bu konuda çeşitli analizler yapılmıştır. Yapılan araştırmalar insan sağlığı, cinsiyet eşitliği ve özellikle sektörel kapsam olarak faydalı sonuçlar sunmaktadır (Budlender, 2012: 9).
8. **Barbados**'ta yapılan çalışmalar cinsel şiddet odaklıdır (Budlender, 2012: 9).
9. **Avusturya**'da 2001 yılında Kadın ve Bütçe Gurubu oluşturulmuş ve grup tarafından yayınlanan bir kitapta makro ekonomik politikaların kadınlar üzerindeki etkisi ile kadınların devlet bütçesinin oluşturulma sürecindeki rolleri üzerinde durulmuştur (UNDP, 2005:25).
10. **Kanada**'da da İngiltere'de olduğu gibi harcamalardan ziyade vergi sistemi üzerinden kadınlara yönelik ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin çocuk vergi iadesi teşvik edilmiş, kadın yanlısı politikalar hazırlanmıştır. Ayrıca kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için 'Ekonomik Eşitlik' prensibi kabul görmüştür (Budlender, 2012: 10).
11. **Şili**'de cinsiyet bütçesi 2001 yılında kabul görmüş, yapılan çalışmalar organizasyon, sosyal kontrol, karar vermede söz hakkı, şiddeti önlemek ve hakların kullanımı ve korunması gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Budlender, 2012: 9).
12. **İtalya**'da TCDB çalışmaları 2000 yılında başlamış ve Fırsat Eşitliği Bakanlığı kurulmuştur. Ülke çapında düzenlenen konferans, eğitimler ile cinsiyet eşitliği hususunda siyasetler ve yazarlar tarafından halkın bilinçlendirilişi, şeffaflık, işbirliğinin ve uzun dönemli stratejileri ile bu konuda başarı yakalanmıştır (Erkan ve diğ, 2012:101).
13. **İsrail**'de kadınlara yönelik bütçeye yönelik uygulamalar sağlık, eğitim çocukları koruma, yaşlı vatandaşlara yönelik çalışmalar, işsizlik tazminatı, çalışma ve sosyal konuları kapsamaktadır (Budlender, 2012: 13).
14. **Kenya**'da kadınlara yönelik bütçe planlaması hükümet harcamalarının cinsiyete duyarlı planlar, cinsiyete duyarlı bilgi derleme, çocuklara yönelik spesifik uygulamalardan ibarettir (Budlender, 2012: 13).
15. **Malezya**'da 2003 yılından itibaren 5 pilot bakanlık ile TCDB sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Böylece bütçede kadınların hakları ve payları artırılmış, bütçede cinsiyet eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır (Erkan ve diğ, 2012:101).
16. Toplumsal cinsiyete dayalı bütçeyi uygulayan diğer ülkeler ise, *Bostana, Brezilya, El-Salvador, Fiji, İrlanda, Lübnan, Malavi, Morityus, Mozambik, Norveç, Peru, Rusya, Tayland, Tanzanya, Ruanda, Vietnam, Zambiya, Zimbabve*' dir.

4.14. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması

Türkiye'de ise toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının temeli Cumhuriyet döneminde atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk on yılda kadın-erkek eşit eğitim hakkı (1924), kadının yerel yönetimlerde seçme seçilme hakkı (1930) ve milletvekili seçme ve seçilme hakkı (1934) eşitlik için atılan önemli adımlardır. Günümüzde Türkiye, ayrıca Anayasa ve yasalarıyla kadın-erkek eşitliğini güvence altına almış ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde politikalar geliştirmeyi, yasal düzenlemeler yapmayı ve bu yasaları uygulamaya geçirmeyi taahhüt etmiştir (KSGM, 2008:13).

Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin analitik yapısı 1980'li yıllara kadar uzanmaktadır. Öncelikle 1985 yılında Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) üyesi olmuştur. Bu sözleşme, ülkemizde kadın hareketinin devlet mekanizmalarını harekete geçirmesi için önemli bir hukuki dayanak olmaktadır (Demir, 2011:145). 1985 yılında ise Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı olarak Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü dahilinde Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu kurulmuş,

günümüzde bu kurul Kadın Statü Genel Müdürlüğü olan Kadın Statü ve Sorunları Başkanlığı olarak bilinmektedir (Tügen ve Özen, 2008:7).

1980'lerde başlayan bu taban hareketi 1990'lara gelindiğinde kurumlaşmaya başlamıştır. İlk kez üniversitelerde Kadın Araştırmaları Merkezleri ve kadına yönelik şiddet ilk kez gündeme gelerek, kadınların şiddetten korunup sığınacakları merkez olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur. Ayrıca yazılı ve görsel medyada daha çok gazeteci çalışmaya başlayınca, konuya bakış açısı da değişmeye başlamış artık namus cinayetleri daha çok duyulur olmuştur (siviltoplum.com.tr).

Bahsedilen kurum, 1991 yılında Başbakanlığa bağlanmış, 2003 yılında ise yapılan düzenleme sonucu Başbakanlığa bağlı Kadın Statü Genel Müdürlüğü olarak faaliyete geçmiştir (Külekçi ve Canbay, 2012:42). Cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarından biri de genel müdürlük tarafından gerçekleştirilen 'Medeniyetler İttifakında Kadın' konulu uluslararası bir kongredir. Ayrıca müdürlük "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı: 2008-2013" ile toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamasının hazırlık çalışmalarını başlatılmıştır (Erkan ve diğ., 2012:94). Bu eylem planında eğitim, sağlık, medya, çevre, istihdam, insan hakları ve şiddet, karar mekanizmalarına katılma, yoksulluk alanlarında kadınlara yönelik kararlar alınmıştır. Ayrıca Maliye Bakanlığı sorumlu kuruluş olarak belirlenerek, Kadın Statü Genel Müdürlüğü ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile ortaklaşa olarak ülkemizde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması için hazırlık çalışmalarının başlatılmasına yönelik karar alınmıştır (KSGM, 2008:25).

Türkiye'de kadına yönelik kamu sektöründe yürütülen faaliyetlere sivil toplum örgütleri de katılmaktadır. Türkiye'de kadın sivil toplum örgütleri sayısı, Ankara'da 65, İstanbul'da 52, İzmir'de 6 ve diğer illerde ise 15'dir (kadininstatusu.gov.tr). Ayrıca ülkemizde yerel düzeyde kadınlara yönelik çeşitli bütçeleme uygulamaları yapılmaktadır. Trabzon, Kars, İzmir, Van, Şanlıurfa ve Nevşehir'de kadın ve çocuklara yönelik belediye bütçelerinden çeşitli aktarımlar yapılarak kadınlar desteklenmektedir.

Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in 2012 bütçesi ile ilgili konuşmada ise Türkiye'de devlet bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirildiği vurgulanmıştır. Buna göre toplumsal bütçe kapsamında değerlendirilecek işlemler şöyledir (haklikadinplatformu.org):

- Kız öğrencilerin okullaşması için kaynak aktarılmış,
- Kadın istihdamını arttırmak için 18 yaşından büyük kadınlara yönelik sigorta primi işveren hissesinin belli oranlarının 5 yıl süreyle İşsizlik sigortası Fonu'ndan karşılanmış,
- Kadın çiftçilere yönelik eğitim hizmeti verilmiş,
- Fiziksel ve cinsel istismara ve şiddete uğrayan kadınlar için 2011'de açılan ve 2012'de açılacak sığınma evlerine kaynak ayrılması sağlanmıştır.

Ancak tam anlamıyla sözü edilen çalışmaların cinsiyete duyarlı bütçeleme olarak tanımlamak doğru değildir. Çünkü bu çalışmalar kadın-erkek eşitsizliğine karşı alınması gereken cüz'ü önlemler arasında sayılabilir.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanan 2011 yılı Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine göre Türkiye genel klasmanda 135 ülke arasında 2011 yılında 122, 2010 yılında 126, 2009 yılında 129, 2008 yılında 123, 2007 yılında 121 ve 2006 yılında 105. sırada yer almaktadır. 2011 yılı ekonomik katılım ve fırsat eşitliği klasmanında 132, sağlık ve uzun yaşama klasmanında 62, politik yetki klasmanında ise 89. sıradadır (The Global Gender Gap Report, 2011:11).

5. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe İçin Yapılması Gerekenler

Günümüzde, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarının insan haklarının bir gereği olarak değerlendirildiği, kadınların siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katılımını sağlayacak tüm haklardan erkeklerle eşit şekilde yararlanmaları gerektiğini kabul eden ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasal çerçevesi genişletilmekte ve kadınların toplumdaki rolünü güçlendirmeyi hedefleyen devlet politikaları yaygınlaştırılmaktadır (KSGM, 2008:9).

Yukarıda devlet uygulamalarında da incelediğimiz gibi söz konusu düzenlemelerde alınan ulusal ve uluslararası önlemlerin toplumsal fırsat eşitliğini sağlamada yetersiz kaldığı ve bu önlemlerin hayata geçirilmesi aşamasında sorunlar yaşandığı genel kabul görmektedir. Bu noktada toplumsal düzeyde kadınların konumlarını iyileştirmek için cinsiyete dayalı bütçe sisteminden de yararlanılarak alınması gereken sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik düzenlemeleri literatürü de baz alınarak şöyle sıralayabiliriz.

A. Kadın ve erkeklerin değişen sosyal durumları ve öncelikleri yeniden tanımlanmalıdır: Bu tanımlama eğitim, ekonomi, yoksulluk, yetki ve karar alma sürecine katılım sağlık, medya, çevre ve kurumsal alanı kapsamalıdır. Bu alanların her biri için mevcut durumu toplumsal cinsiyet eşitliği açısından tanımlayan ve önündeki engelleri analiz eden ve amaçlar, hedefler ve somut uygulama stratejilerini içeren politikalar hazırlanmalıdır.

B. Bu politikalar tüm alanlar için sorumluluğu bulunana taraflarca hazırlanmalıdır: Örneğin ulusal ve uluslararası düzeyde Milli Eğitim, Sağlık, Aile ve Sosyal Politikalar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, akademik camia, sivil toplum kuruluşları, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Kalkınma Bankası gibi.

✓ TÜİK istatistikleri cinsiyete göre düzenlenmelidir. Bu kapsamda ulusal kalkınma politika plan ve bütçelerinin toplumsal cinsiyet perspektiflerinin yerleştirilmesi için öncelikle Türkiye İstatistik Kurumunun kadınlara ilişkin tüm verilerin toplaması, derlemesi gerekmektedir.

✓ Kadına yönelik şiddetin son çözümü cinsiyete dayalı bütçedir. Eğitime kısıtlı erişim, düşük oranda ve düşük ücretli veya ücretsiz istihdam, istihdamda ayrımcılık, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, yönetime ve siyasete sınırlı katılım gibi alanlarda kadınlar aleyhine eşitliğin giderilmesi için çalışılmalıdır.

✓ Kadına yönelik şiddet önlemlerini sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesi ile sağlanamaz. Bu sebeple diğer bakanlıkların bütçelerinin de cinsiyet eşitsizliğini giderecek, şiddete karşı erkeklerin eğitimi, şiddete uğrayan kadınların eğitimi, psikolojik, fiziki tedavisi ve istihdamı konularında yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

✓ Uygulanan politikaların kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin ayrı ayrı tanımlanması ve bütçe önerileri geliştirilirken sivil toplum kuruluşları ve uzmanların katılımı sağlanmalıdır.

✓ Toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yerleştirilmelidir.

✓ Tüm politika alanlarında gelir ve giderlerin toplumsal cinsiyete duyarlı analizlerini gerçekleştirmelidir.

✓ Kamu finansmanlarında toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların yerleştirilmesi ve bu yaklaşımların uygulanması, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için finansman konusunda sağlanan gelişmeleri ölçmek amacıyla tüm düzeylerde gerekli girdi, çıktı ve sonuç göstergeleri oluşturulmalıdır.

✓ Tüm politika alanlarında cinsiyet eşitliği yerleştirmek amacıyla tüm düzeylerde bütçe politikalarına toplumsal cinsiyet perspektiflerini sistematik bir şekilde yerleştirmek için ulusal göstergeler dahil olmak üzere, uygun şekilde metodolojiler ve araçlar geliştirilerek, uygulanmalıdır.

- ✓ Sosyal ve toplumsal cinsiyet bütçe politikalarında kapasite oluşturmak için ulusal çabaları pekiştirmek amacıyla tüm bakanlıklar özellikle maliye bakanlıkları ve ulusal kadın mekanizmaları ile uygun olduğu hallerde yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi için kapasite geliştirilmeli ve kaynak tahsis edilmelidir.
- ✓ Kadın dostu tahsislerin yapılabilmesi için eğitim, burs, bunları kimler almaktadır gibi etkenlere bakılmalıdır.
- ✓ TCDB, her zaman özel hizmetlere odaklanmalıdır.

SONUÇ

Aileyi, toplumu bir arada tutan kadın, geçmişten günümüze çeşitli baskılar ve şiddet ile karşı karşıya kalmakta ve zaman zaman toplum tarafından dışlanan ikinci sınıf insan statüsü yüklenmektedir. Tüm bu olumsuzluklar karşısında ayakta kalmaya çalışan kadınlar, küreselleşme ile birlikte değişen kamu yönetimi anlayışı, demokratikleşme, özgür yaşam, bireyin sadece birey olduğu için önemli olması gibi görüşler ile kendine toplumda daha sağlam bir yer edinmeye çabalamaktadır.

Kadına yönelik uygulanan eşitsizliğin giderilmesi için gerek sivil toplum örgütleri gerekse hükümetler tarafından çeşitli metotlar ortaya atılmış, atılmaya da devam etmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı da bu metotlardan biridir. İlk kez 1984 yılında Avustralya'da ortaya çıkan bu akım ile öncelikle kadının ekonomik hayata katılması, kadına yönelik negatif cinsiyet ayrımcılığın ve uygulanan şiddetin azaltılması, kadının toplum içerisinde refahının yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Günümüzde 60'dan fazla ülkede uygulanan bu sistem ile bütçeden kadınlar için fon ayrılması, kadının eğitim, sağlık, meslek edindirme, konut, koruma vs. hizmetlerinin kesintisiz ulaşması, çocukların korunması devlet tarafından desteklenmektedir. Öyleki kimi uzmanlara göre bu yeni bütçeleme anlayışı, şiddeti ortadan kaldırmada en önemli unsur olarak görülmüştür.

Çalışmada cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı incelenerek, ülkeler bazında karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Genel itibariye çalışmada ulaşılan bulgular arasında kadına yönelik bütçe sisteminin her ülkede farklı boyutta uygulandığı, ilgili konuda bazı ülkelerin oldukça ileri düzeyde yol aldığı, bazı ülkelerin ise çok daha geriden geldiği söylenebilir. Türkiye'de ise cinsiyet eşitliğini sağlamak için uygulanan politikalar cumhuriyetin ilk yıllarında başlamış ancak günümüzde bu politikaların halen yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda daha çok mesafe kat edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak öncelikle kadın ve erkeklerin değişen sosyal durumları ve öncelikleri yeniden tanımlanmalıdır. Ayrıca tüm politika alanlarında gelir ve giderlerin toplumsal cinsiyete duyarlı analizleri yapılmalı, kamu finansmanlarında toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımlar yerleştirilmeli ve cinsiyet eşitliği ile kadınların güçlendirilmesi için finansman konusunda sağlanan gelişmeleri ölçmek amacıyla tüm düzeylerde gerekli girdi, çıktı ve sonuç göstergeleri oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ÇAKIR, Özlem (2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.25-47
- BUNDLENER, Debbi (2012), ‘Review of Gender Budget Initiatives’, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>, 25.09.2012.
- BUDLENER, Debbie, Sharp Rhonda with Allen Kerri (1998), How To Do Gender-Sensitive Budget Analysis: Contemporary Research And Practice, The Commonwealth Secretariat, http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/uploadedfiles/%7B1171EF87-2C5C-4624-9D76-B03CF35F4E65%7D_AusAIDTr.pdf, 01.10.2010.
- DEMİR, Müslim (2011), ‘Devlet Bütçesinin Cinsiyet Eşitliği Sağlamasındaki Rolü Ve Türkiye’, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı:35, ss:136-150.
- Dünya Kalkınma Raporu (2012), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma”, Dünya Bankası, Dünya Bankası Washington DC, <http://www.oka.org.tr/NewsDownload/2012DunyaKalk%C4%B1nmaRaporuYoneticiOzeti.pdf>, 04.10.2012.
- GENÇ, Murat (2011), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Ulaşmada Mali Politika Aracı: Bütçeler”, Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı:35, 2011/1.
- ERKAN, B., M. Şentürk, Y. E. Akbaş ve S. Paksoy (2012), “Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı”, International Journal of Economic and Administrative Studies, Yıl:5 Sayı 9, Yaz, ISSN 1307-983.
- ELSON, Diane (2003), ‘Gender Equality and Europe’s Future’, <http://www.wbg.org.uk/pdf/gender-mainstreaming-and-budgetingelsonEU2003.pdf>, 25.09.2012.
- India Ministries and Departman (2007), ‘ Gender Budgeting Experiences in India and around the Globe’, <http://wcd.nic.in/gbhb/Link%20hand%20pdf/Hand%20Book%20Chap%203.pdf>, 25.09.2012.
- KSGM, (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü) (2008), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Eylül, Ankara, http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/mce/eski_site/Pdf/TCEUlusaleyemplanı.pdf, 01.10.2012
- KSGM, (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü) (2011), “Türkiye’de Kadının Durumu” T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/mce/2012/trde_kadinin_durumu_2012_nisan.pdf, 01.10.2012.
- KÜLEKÇİ, Cansu ve CANBAY, Tülin (2012), ‘Kadına Haklarının Kazandırılmasıyla Birlikte Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’, Elektronik Journal of Vocational Colleges, May, ss: 32-43.
- WHO (World Health Organization) (2005), “WHO Multi-country Study on Women’s Health and Domestic Violence Against Women: Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women’s Responses.” WHO, Geneva. http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/en/, 04.10.2012.
- ANDERSON, Siwan, ve DEBRAJ Ray (2010), “Missing Women: Age and Disease.” Review of Economic Studies, 77 (4): 1262–300. <http://www.econ.nyu.edu/user/debraj/Papers/AndersonRay.pdf>, 04.10.2012.
- European Women’s Lobby (2004), “Gender Budgeting”, Brüksel, Şubat.

- MERİÇ, Metin (2007), “Feminizme Mali Bakış (Cinsiyete Duyarlı Bütçeler)”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 44, Sayı: 509.
- ŞENESEN, Gülay, Günlük, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Bütçe Sürecinde Parlatmentonun Değişen Rolü Sempozyumu, Afyonkarahisar, Ekim.
- KLATZER, Elisabeth (2012), “Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu”, Çev., Fethi Keleş ve Orhan Bilgin, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İyi Yönetişim Programı, TESEV YAYINLARI, Ocak.
- TAHAOĞLU, Çiçek (2011), ‘Dünyadan Kadına Duyarlı Bütçeler’, <http://bianet.org/bianet/bianet/134021-dunyadan-kadina-duyarli-butceler>, 25.09.2012.
- The Global Gender Gap Report (2011), <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-2011/>, 05.10.2012
- UNDP ([United Nations Development Programme](http://www.un.org/development/desa/en/news/press/2012/09/20120925-gender-responsive-budgeting-manual-for-trainers.html)) Gender Responsive Budgeting, Manual For Trainers, Bratislava, www.demokrasivakfi.org.tr/Dokumanlar/Projeler/cinsiyet_butce_web.doc, 25.09.2012.
- TÜĞEN, Kamil ve ÖZEN, Ahmet (2008), ‘Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı, Maliye Dergisi, Sayı:154, Ocak-Haziran, 1-11.
- TÜİK (2011), Türkiye İstatistik Kurumu, “İstatistiklerle Kadın” , Ankara, Mart, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=238, 04.10.2012.
- SCHMITZ, Catharina (2006), ‘Gender Responsive Budgeting in The Nordic Countries: The Scandinavian Experince: Barriees, Resultsa an Opportunities’, http://www.ief.es/documentos/investigacion/seminarios/politica_fiscal_genero/Seminario_Genero_Madri_d_14abril_catharina.pdf, 25.09.2012.
- ŞAHİN, Mustafa (2011) “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) Yazımına Kuşbakışı,” http://cins.ankara.edu.tr/6_7.html, 25.09.2012.
- http://www.unfpa.org.tr/turkeytr/rapyay/kadin_dostu_kentler_2010.pdf, 25.09.2012.
- <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=92&id=316>, 25.09.2012.
- <http://haklikadinplatformu.org/uploads/dosya/cinsiyete-duyarli-butce.pdf>, 25.09.2012.
- <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/175/Diger+Iller>, 25.09.2012.